

Joanna Szczęk*, Marcelina Kałasznik**

CZY NOMEN TO ZAWSZE JEST OMEN? – RZECZYWISTOŚĆ I FIKCJA W KRĘGU NAZW KULINARNYCH W JĘZYKU NIEMIECKIM I POLSKIM¹

Nomen est omen to znana łacińska maksyma, która zwraca uwagę na powszechny fakt, że w imieniu – nazwie „tkwi wróżba”, a zatem stanowi ono znak, na podstawie którego można uzyskać informacje o nazwanym obiekcie.

Praktyka językowa pokazuje, że użytkownicy języka nie mają większych trudności z identyfikacją znaczeń, ich właściwego przypisywania i stosowania. Z tym samym zjawiskiem mamy do czynienia w przypadku nazw potraw, albowiem „[...] człowiek karmi się pokarmami dostarczającymi składników odżywczych [...], ale karmi się również – za pośrednictwem języka – całymi systemami symboli, wyobrażeń i wartości, także tych związanych z pożywieniem” (Skibińska 2008, s. 5–6). Cytat ten w pełni oddaje funkcję, jaką powinny spełniać nazwy potraw. To właśnie ich kompozycja ma często wpływ na zakup danego produktu, wybór potrawy z karty dań lub samodzielne przyrządzenie dania.

W niektórych przypadkach nazwa może jednak wprowadzać w błąd i powodować różne, często błędne interpretacje i skojarzenia użytkowników języka.

Zastanówmy się chociażby nad kulinarnymi nazwami gatunkowymi, takimi jak *gołąbki* czy *paluszki rybne*. Już w przypadku tak prostych określeń mamy do czynienia z przeniesieniem pewnych cech znaczeniowych i skierowaniem interpretacji na inne tory, albowiem „skonwencjonalizowane treści semantyczne, ogólnie akceptowane przez większość użytkowników języka, [...] ulegają przekształceniom wynikającym z kreatywnych użyci słowa; zaskakujących niecodziennych połączeń semantycznych i syntaktycznych lub z uwikłania słów

* Dr Joanna Szczęk, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Filologii Germańskiej, Zakład Lingwistyki Stosowanej, 50-140 Wrocław, pl. Biskupa Nankiera 15b.

** Mgr Marcelina Kałasznik, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Filologii Germańskiej, Zakład Języka Niemieckiego, 50-140 Wrocław, pl. Biskupa Nankiera 15b.

¹ Tekst niniejszego przyczynku powstał na podstawie referatu Auterek wygłoszonego na konferencji Język trzeciego tysiąclecia VIII, w Krakowie w dniach 13–14 marca 2014 r., organizowanej przez Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej Tertium. Zaprezentowany referat dotyczył tylko nazw polskich. Na potrzeby niniejszego opracowania zostały włączone do korpusu nazwy niemieckie.

w nowe, niespotykane konteksty. Efektem tak szczególnego modelowania słowa są modyfikacje znaczeniowe, »powstawanie nowych, niestereotypowych łańcuchów skojarzeń« (Tokarski 1990, s. 117)” (Kuryłowicz 2011, s. 109).

W przypadku analizowanych przez nas nazw potraw mamy bez wątpienia do czynienia z kreatywnym użyciem słów, tu przede wszystkim na potrzeby programu telewizyjnego.

Zatrzymajmy się przez chwilę przy takich nazwach, jak: *Radschläger* (dosł. ubijacz / wytwarzacz okręgów / kół²), *Waldwanderung* (dosł. leśna wędrówka), „*Die Hochzeitsnacht*” (dosł. noc poślubna), *Bereit für die Liebe auf Wolke*³ (dosł. gotów do miłości na siódmej chmurce), „*Sultans Entzücken*” (dosł. zachwyt sułtana), *Tanz der Forelle* (dosł. taniec pstrąga), *Mafiosos Süße im Glas-sarg* (dosł. słodczy mafioza w szklanej trumnie), *Schneewittchen* (dosł. królewna Śnieżka), „*Der heiße Panda im roten Meer*” (dosł. gorąca panda w czerwonym morzu) w języku niemieckim czy *Seks na pierwszej randce*, *Noc poślubna*, *Patyczaki*, *Ogniście mroźna katapulta*, *Kozia idylla w gondoli*, *Rozpuszczona baba*, *Nadziany pyszałek*, *Świeżo upieczone aktoreczki*, *Złoty but generała*, *Gorzki wulkan*, *Krwiste tango*, *Kubańskie tygryski*, *Noga Jacka*, *Francuski łącznik*, *Pustynne, co nieco*, *Kaczka dziwaczka* w języku polskim. Spróbujmy się zastanowić, co mogą oznaczać. Czy *Schneewittchen* to „(im Volksmärchen) junge Frau, die wegen ihrer Schönheit von ihrer Stiefmutter verfolgt und schließlich mit einem vergifteten Apfel fast umgebracht wird”⁴? Czy *Der Schweif des Phönix* to naprawdę „(gehoben) längerer [langhaariger, buschiger] Schwanz”⁵? Czy *Rozpuszczona baba* to potocznie rzeczywiście „nieposłuszna, niegrzeczna kobieta”⁶, czy *Patyczaki* to „bezskrzydłe tropikalne owady o zielonkawym, brunatnym lub brązowym ciele przypominającym patyk lub gałązkę”⁶, a może *Noc poślubna* to „noc następująca bezpośrednio po zawarciu małżeństwa”, jak podają definicje słownikowe? A może chodzi o coś innego?

Analizowany korpus pochodzi z programów kulinarnych: niemieckiego *Das perfekte Dinner*⁷ / *Das perfekte Promi-Dinner*⁸ i polskiego *Ugotowani*⁹, którego

² Zaproponowane w nawiasach tłumaczenia niemieckich nazw są tłumaczeniami dosłownymi, a nie ekwiwalentami polskimi przytoczonych niemieckich określeń. Ze względu na dużą kreatywność w tworzeniu nazw kulinarnych tego typu w obu językach podanie ekwiwalentów wydaje się raczej niemożliwe i może ewentualnie stanowić przedmiot osobnego przyczynku.

³ Wyrażenie *auf Wolke sieben* jest komponentem niemieckiego związku frazeologicznego *auf Wolke sieben sein / schweben* będącego zapożyczeniem z języka angielskiego i współczesną wersją frazeologizmu *im siebten Himmel sein*, który ma znaczenie: ‘być bardzo szczęśliwym’ (por. Duden 1992, s. 813).

⁴ Por. np. <http://www.duden.de/suchen/dudenonline/schneewittchen> (5.07.2014).

⁵ <http://www.duden.de/rechtschreibung/Schweif> (6.07.2014).

⁶ <http://sjp.pl/patyczaki> (6.02.2014).

⁷ Por. <http://www.vox.de/cms/sendungen/das-perfekte-dinner.html> (5.07.2014).

⁸ Por. <http://www.vox.de/cms/sendungen/das-perfekte-promi-dinner.html> (5.07.2014).

⁹ Por. www.ugotowani.tvn.pl (5.07.2014).

wzorem jest program kulinarny *Come Dine with Me* produkcji angielskiej. Wersja niemiecka różni się nieco od wersji polskiej¹⁰, jednak ogólne zasady pozostają takie same. Program ma charakter konkursowy. W każdym odcinku pojawiają się uczestnicy, którzy przygotowują kolację, składającą się z trzech dań: przystawki, dania głównego i deseru. Uczestnicy oceniają wzajemnie swoje kulinarne dokonania i na tej podstawie zostaje wyłoniony zwycięzca. Charakterystyczną częścią programu jest moment, kiedy uczestnicy otrzymują karty dań swoich konkurentów i na podstawie zawartych w menu nazw potraw interpretują, co zostanie podane podczas kolacji. Rozrywkowy charakter programu i element rywalizacji między uczestnikami powodują, że nazwy potraw w tym programie cechuje szczególna wieloznaczność, tajemniczość, a przede wszystkim kreatywność i fantazja, które dopuszczają wiele możliwości interpretacji. Z tego powodu przykłady omawiane w artykule pochodzą ze wspomnianego programu kulinarnego.

Celem analizy jest wskazanie na strategie nazewnicze w zakresie kulinariów, co może doprowadzić do wyłonienia dodatkowych obszarów, z których można czerpać motywację do tworzenia nazw. Koncentrujemy się na nazwach, które nie są jednoznaczne i dopuszczają różne interpretacje. Szczególnie interesują nas nazwy, prowokujące wyobraźnię i zmuszające do zastanowienia się nad daną nazwą potrawy.

1. O nazwach kulinariów słów kilka

W przypadku kulinariów, tak jak w odniesieniu do innych produktów będących w sprzedaży, nazwa ma charakter perswazyjny, powinna ona wpływać na potencjalnych nabywców. Jak podaje Dąbrowska (1998, s. 249), nazwa potrawy „[...] powinna być smaczna, pobudzać apetyt i wyobraźnię kulinarną, wzbudzać tęsknotę za dobrym jadem. Bardzo istotna jest więc warstwa skojarzeniowa łączona z daną nazwą”. Wynika to przede wszystkim z tego, że nazwa anonsuje produkt, który jest dopiero przygotowywany. Nadawanie potrawom nazw jest zatem sztuką, ponieważ nazwa powinna oddawać walory smakowe dania oraz wywoływać pozytywne konotacje, a w konsekwencji powodować chęć jej zamówienia / kupna.

Nazwy potraw mają wartość nie tylko informacyjną, ale także reklamową¹¹. Z jednej strony zawierają wybrane informacje o potrawie (składniki, sposób

¹⁰ Różnice między wersją niemiecką i polską polegają przede wszystkim na liczbie uczestników (w wersji niemieckiej – 5 uczestników, każdemu uczestnikowi poświęcony jest jeden odcinek, w wersji polskiej – 4 uczestników – wszyscy prezentują swoje dokonania kulinarne w jednym odcinku), częstotliwość wyświetlania (w Niemczech – od poniedziałku do piątku, w Polsce – raz w tygodniu), sposób oceniania kolacji (w niemieckiej wersji wprowadzono podział na ocenę samych potraw oraz ocenę dekoracji stołu i wnętrza oraz atmosfery, w polskiej wersji wszystkie te czynniki podlegają ocenie).

¹¹ Por. Kałasznik, Szczek (2012).

przypisania, dodatki), z drugiej leksemy wartościujące pozytywnie, leksemy podkreślające walory smakowe itd., które zachęcają do zamówienia czy samodzielnego przypisania. Dlatego też kulinaria – *sitonimy*¹², to często małe językowe dzieła sztuki o zazwyczaj bardzo rozbudowanej strukturze.

Biorąc pod uwagę kryterium strukturalne można wyróżnić następujące nazwy potraw (por. Witaszek-Samborska 2005, s. 123–124):

1) nazwy syntetyczne, które występują stosunkowo rzadko, np.: *Sacher*;

2) nazwy analityczne, składające się z wielu elementów o różnym stopniu stabilności zestawiania ich komponentów: ustabilizowane, np.: *jajko sadzone*, *czarna jagoda*; wyrażenia seryjne, np.: *zupa pomidorowa*, *kotlet smażony*; luźne połączenia, np.: *szybka sałatka*, *koktajl zielony*.

Ze względu na dominującą cechę onomazjologiczną wśród analitycznych nazw kulinariów można wyodrębnić następujące podgrupy (Witaszek-Samborska 2005, s. 128–165):

1) nazwy materiałowe: zawierające składniki podstawowe, np.: *zupa pomidorowa*, *szaszłyki z indyka i warzyw*; zawierające składniki sekundarne, np.: *ciasto agrestowe*, *zapiekanka z cebulą*; nazwy określające sposoby przypisywania potrawy: podkreślające aspekty techniczne, np.: *duszona polędwica*, *cielęcina z grilla*; podkreślające aspekty pragmatyczne, np.: *staropolska zupa piwna*, *fantazyjne koreczki*;

2) nazwy genetyczne: nazwy etniczno-geograficzne, np.: *azjatyckie danie z tofu*, *gulasz indonezyjski*, *makaron po azjatycku*; nazwy odśrodkowe, np.: *gulasz myśliwski*, *schab po góralsku*, *placek narzeczonej*, *królewska pieczeń*; nazwy familijno-domowe, np.: *domowe ciasto*, *ciasteczka babuni*, *kotlet schabowy pani S.*; nazwy upamiętniające, np.: *polędwica Wellington*, *jajecznica Balzaka*, *Sacher*;

3) nazwy sensoryczne: nazwy ogólnosensoryczne melioratywne, np.: *doskonała kukurydza*, *wytworne medaliony*; nazwy z określeniami wrażeń smakowych, np.: *apetyczna zapiekanka*, *pyszne pączki*; nazwy z określeniami wrażeń wzrokowych, np.: *kolorowa zapiekanka*, *piętrowe ptysie*; nazwy z określeniami wrażeń dotykowych, np.: *kasza na gęsto*, *aksamitny mus z kiwi*; nazwy z określeniami zapachu, np.: *aromatyczna szynka*, *schab pachnący jałowcem*; nazwy z określeniami wrażeń słuchowych, np.: *chrupiące tortille*, *chrupki chleb*;

4) nazwy teleologiczno-adresatywne: nazwy temporalno-okolicznościowe, np.: *letni placek*, *święteczna szynka*; nazwy funkcyjne, np.: *uniwersalny smakołyk*, *jabłko na jarzynkę*; nazwy adresatywne, np.: *torcik dla dorosłych*, *pączki dla leniwych*, *sałatka smakoszy*;

5) nazwy sposobowo-rezultatywne: nazwy prozdrowotne i prowitalne, np.: *dietetyczne pulpeciki*, *koktajl piękności*, *puchar z witaminami*; nazwy podkreślające sposób oddziaływania potrawy, np.: *energetyzujący napój*, *treściwa kanapka*;

¹² Termin *Sitonym* został wprowadzony przez Pohla (2004).

6) varia: nazwy synonimiczne, np.: *buleczki paluszki, calzone – włoski pieróg, faworki zwane chrustem*; nazwy symilatywne, np.: „*Faworki*” z *piersi z kurczaka, fałszywy zajac*; personifikacje, np.: *podchmielony, ciastko z czekoladową duszą, pijane gruszki*.

Nazwy kulinarne nie są zaliczane w onomastyce do żadnej z wyróżnianych grup¹³. Ze względu na ich charakter i funkcje można je zaliczyć do chrematoni-mów, czyli „nazw związanych z wytworami rąk i myśli człowieka” (por. Biolik, Duma 2011, S. 9). W dostępnej literaturze przedmiotu są definiowane raczej jako deskrypty, czyli nazwy złożone, które mogą być jednostkowymi nazwami indywidualnymi. W nielicznych opracowaniach słownictwa kulinarnego używane jest określenie „nazwy potraw”, por. np. Witaszek-Samborska (2005), Żarski (2008) i. in. W niemieckiej literaturze przedmiotu funkcjonują jako osobna grupa nazw – *Sitonyme* (Pohl 2004).

2. Analiza materiału

Odwołując się do wspomnianego wyżej strukturalnego podziału nazw dokonanego przez Witaszek-Samborską (2005), można stwierdzić, że większość nazw to nazwy analityczne, które charakteryzuje luźne zestawienie elementów. Wśród zebranych nazw są również nazwy syntetyczne, np.: *Schneewittchen, Mädchenröte, Schokobrunnen, Waldwanderung* w języku niemieckim oraz *patyczaki, szczęki, ptaki, zadymka, sielsko, wypas* w języku polskim.

Biorąc pod uwagę dominującą cechę onomazjologiczną, nazwy te można zaliczyć do grupy varia.

Na podstawie zgromadzonych nazw kulinarnych pochodzących ze wspomnianych programów kulinarnych wyróżniłyśmy następujące grupy nazw:

1. Nazwy z jednego menu, które stanowią (tematyczną) całość / kontinuum – logiczny ciąg wydarzeń:

W języku niemieckim: *Promi geht an Bord* (dosł. prominent idzie na pokład), *Promi im Takatukkaland* (dosł. prominent w kraju Takatuk), „*Außer Rand und Band*”¹⁴ *Süppchen*” (dosł. zupka poza wszelkimi granicami); *Kick-off „Frisches vom Markt*” (dosł. otwarcie „świeżynki z rynku”), *Brainstorming „Red Snapper auf grün und gelb*” (dosł. burza mózgów „lucjan czerwony na zielonym oraz żółtym”), *Lessons learned „Diverses*” (dosł. wyuczone lekcje: „różności”).

W języku polskim: *Seks na pierwszej randce, Czy ten Pani i Pani są w sobie zakochani?, Noc poślubna; Włochy – czyli sycylijskie zamieszanie, Chorwacja z dodatkiem zieleni, Ognista Hiszpania; Niewinna sałata skazana na towarzystwo*

¹³ Por. np. Nübling et al. (2012) oraz liczne klasyfikacje przedstawione w artykule Brendlera (2004).

¹⁴ *Außer Rand und Band* to niemiecka forma podwójna oznaczająca bycie poza jakąkolwiek kontrolą (por. Duden 1992, s. 566).

mafijnej Gruchy, Wrobiona cielęcina osadzona na talerzu z gangiem borowików, Corpus delicti końca lata.

Tematyczny związek między elementami wybranych nazw polskich (*Niewinna sałata skazana na towarzystwo mafijnej Gruchy, Wrobiona cielęcina osadzona na talerzu z gangiem borowików, Corpus delicti końca lata*) nawiązany jest dzięki leksemom *niewinna, skazana, mafijna, wrobiona, osadzona, gang, corpus delicti*, które w różnym stopniu powiązane są z obszarem tematycznym: przestępstwo. Poprzez użycie przymiotników *niewinna, wrobiona*, które występują najczęściej w roli atrybutów osób, rzeczowniki *sałata* i *cielęcina* zostały spersonifikowane. Spersonifikowano także takie elementy nazw, jak *Grucha* – tu jako pseudonim, celowe użycie augmentativum, oraz *borowiki* – użycie potocznej nazwy na określenie członków BOR. W przypadku rzeczownika *Grucha* uosobienie zostało dodatkowo podkreślone przez zapis wielką literą.

2. Nazwy, które bazują na skojarzeniach potrawy z kolorem:

W języku niemieckim: „*Der heiße Panda im roten Meer*”, *Mädchenröte* (dosł. dziewczęce rumieńce).

W języku polskim: *Jesienny liść, Patriotyczna słodycz.*

Nazwa „*Der heiße Panda im roten Meer*” to nazwa czekoladowo-truskawkowego deseru. Nazwa bazuje na skojarzaniu z kolorem oraz kształtem, ponieważ chodzi tutaj o brązową babeczkę, na której umieszczona jest bita śmietana, po jednej stronie babeczki położone są dwa czekoladowe ciastka, a po drugiej stronie pokrojone truskawki. Całość układa się w kształt pandy, kolorystycznie przypomina pandę, stojącą na czerwonym podłożu.

Nazwa *Patriotyczna słodycz* jest wyraźnym nawiązaniem do kolorów deseru. Deser składa się z warstwy czerwonej i białej, ułożonej w kolejności barw flagi Polski.

3. Nazwy, które bazują na skojarzeniu ze sposobem przyrządzania:

W języku niemieckim: *Gebacken, geschnitten und geschlagen* (dosł. upieczone, pokrojone i ubite).

W języku polskim: *Wysuszona słońcem flora, Zadyмка.*

Gebacken, geschnitten und geschlagen to nazwa deseru, składającego się z trzech części: ciasta czekoladowego z borówkami, sałatki owocowej oraz kremu z beżu i malinami. Imiesłowy bierne oddają sposoby przygotowania poszczególnych części deseru, tzn. pieczenie ciasta, krojenie owoców oraz ubijanie białek na beż. Imiesłowy jednak nie zdradzają, a jedynie sugerują składniki, z których przygotowany jest deser. Z czasownikiem *backen* kojarzy się ciasto, natomiast można założyć, że z czasownikiem *schlagen* w pierwszej kolejności kojarzona jest śmietana.

Zadyмка to kolejna wieloznaczna nazwa kulinarna w języku polskim, która nadawana była z myślą o sposobie przyrządzania potrawy. Kluczowym elementem tej nazwy jest temat *dym*, ponieważ potrawa jest grillowana. Chociaż nazwa jest syntetyczna, to niewątpliwie wieloznaczna. *Zadyмка* nawiązuje do potocznego

leksemu „zadyma”, oznaczającego „awantury lub bójki w miejscach publicznych, często tłumione przez policję”¹⁵. Formant *-ka* wskazuje na deminutivum. Leksem *zadymka* nawiązuje także do słowa „dymka”, nazywającego „drobną cebulę”¹⁶. Jak widać, istnieje wiele możliwości interpretacji tej nazwy. Można ją łączyć ze sposobem przyrządzania, składnikiem (cebula) lub np. wyglądem (chaos na talerzu).

4. Nazwy, które bazują na skojarzeniu z kształtem / formą:

W korpusie niemieckich nazw kulinarnych nie znaleziono przykładów ilustrujących ten motyw nazewniczy.

W języku polskim: *Patyczaki*, *Ogniście mrożna katapulta*, *Futbolki mięsne na białej murawie*, *Lizak z figą i tygrysem*, *Kieszonka Iwonki w rytmie salsy*, *Puzzle pszczelarza*, *Przepiórcze gniazdo*, *Warkocz z polędwiczki na czerwonym dywanie*, *Winna sakwa*.

Jak pokazują przykłady, bardzo często dominującym motywem nazewniczym jest kształt / forma wybranego składnika lub ułożenie potrawy na talerzu. Przykładem na to są *Futbolki mięsne na białej murawie*, czyli po prostu małe kulki z mięsa zostały tu zgrabnie zestawione z drugim członem nazwy *na białej murawie*. Tematyczną ramę nazwy stanowią wyrazy *futbolki* i *murawa*, które pochodzą z obszaru tematycznego: piłka nożna. Takie komponenty nazw, jak *mięsne* lub *biały*, pozwalają na stwierdzenie lub podejrzenie, jakie składniki zostały użyte do przyrządzenia potrawy.

5. Nazwy, które bazują na skojarzeniu z osobą (znaną) / bohaterem fikcyjnym i wydarzeniami z nimi związanymi:

(a) Nazwa własna jako komponent:

– postaci historyczne / nazwy dynastii / rodów: w języku niemieckim: *Pavlova*, *Welfenspeise* (dosł. potrawa Welfów), *Fürst Pückler Eis* (dosł. lody księcia Pücklera); w języku polskim: *Skarb Marco Polo*, *Pavlova Pina Colada*, *Pudding Vasco da Gama*;

– postaci literackie: w języku niemieckim: *Schneewittchen*, *Witwe Boltes Hähnchen* (dosł. kurczak wdowy Bolte), *geklaut von Rapunzel* (dosł. skradzione Roszpuncie), *Rapunzel in Rom – Feldsalat mit Parmaschinken und Melonendressing* (dosł. Roszpunka w Rzymie – sałata polna z szynką parmeńską i dresingiem z melona); w języku polskim: *Sekret Balladyny*, *Królowa śniegu*, *Prolog à la Pinokio*;

– osoby współcześnie znane: w języku niemieckim: *Vorspiel – Olivias Ki(e)tzler* (od niemieckiej celebrytki Olivii Jones); w języku polskim: *Szpacze mleczko* (od uczestnika polskiego talent-show / piosenkarza Michała Szpaka¹⁷);

¹⁵ <http://sjp.pwn.pl/slownik/2542189/zadyma> (9.02.2014).

¹⁶ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/dymka> (9.02.2014).

¹⁷ Uczestnikami niektórych odcinków programu *Ugotowani* są osoby znane. W jednym z odcinków wystąpił Michał Szpak, uczestnik jednego z TVN-owskich talent-show. Potrawa o nazwie *Szpacze mleczko* znajdowała się w jego karcie dań, dlatego łączymy ją z nazwiskiem celebryty, a nie z nazwą ptaka.

– osoby nieznane: imiona żeńskie / męskie, nazwy mieszkańców / mieszkańców określonych regionów: w języku niemieckim: *Eis am Stiel* (dosł. lody na patyku), *bei Jörg aus dem Supermarkt* (dosł. u Jörga z supermarketu), *Bloodless Mary*, *Spritz erstellt von Toni* (dosł. odprysk stworzony przez Toni), *Willis heiß-kalter Apfeltraum* (dosł. słodko-zimny sen jabłkowy Williego); w języku polskim: *Sola prababci Marii z salatką szefa*, *Klepaniec Maryny*, *Morskie specjały à la Marcela*, *Przysmak Podhalanki*, *Syta Meksykanka*, *Dryfujący Japończyk*.

Nazwa *Rapunzel in Rom – Feldsalat mit Parmaschinken und Melonendressing* wskazuje na składniki potrawy. Głównym składnikiem jest roszpunka – tu nazwa rośliny, ale także imię bohaterki bajki. Roszpunka podawana jest tu z szynką parmeńską, pochodzącą z Włoch, stąd komponent *Rom*.

Prolog à la Pinokio to naleśniki mające szpiczasty kształt, przez co przypominają nos tego bajkowego bohatera.

(b) Nazwa gatunkowa jako komponent:

– nazwy zawodów: tylko w języku polskim: *Świeżo upieczone aktoreczki*, *Napuszona balerina*;

– określenia osób: w języku niemieckim: *Mädchenröte*; w języku polskim: *Rozpuszczona baba*, *Nadziany pyszałek*, *Czekoladowe truposze*, *Malinowa panna*, *Kawał drania w wiśniowej kąpieli*, *Ziemniaczana babka babuni*;

– określenia funkcji: w języku niemieckim: „*Sultans Entzücken*” – *Lammragout auf Auberginenpüree*, *Mafiosos Süße im Glassarg*; w języku polskim: *Lahmacun: włoski wezyr*.

Nazwy niemieckie w tym przypadku nie są tak bogate w skojarzenia jak przytoczone nazwy polskie. W nazwie *Mafiosos Süße im Glassarg* zawarte jest nie tylko określenie osoby, ale także nawiązanie do sposobu podania deseru. Mafia wywołuje negatywne skojarzenia, które są dodatkowo wzmocnione poprzez użycie leksemu *Sarg*.

Pochodzenie nazwy *Mädchenröte* określającej deser charakterystyczny dla północnych Niemiec nie jest znane. Na złożenie *Mädchenröte* składają się dwa komponenty, przy czym określenie osoby wydaje się mieć tutaj drugorzędne znaczenie. Elementem, który mówi najwięcej o potrawie, jest leksem *Röte*, wskazujący na kolor potrawy.

Nazwy potraw z nazwami gatunkowymi to także dość duża i ciekawa grupa. Szczególnie interesujące w tej grupie wydają się takie nazwy, jak *Świeżo upieczone aktoreczki*, *Rozpuszczona baba*, *Malinowa panna*. Zarówno leksem „świeżo upieczona”, jak i „rozpuszczona” charakteryzuje polisemia. *Świeżo upieczony* można zatem interpretować dosłownie / kulinarnie lub metaforycznie w odniesieniu do osób, które są początkujące w jakiejś dziedzinie. *Rozpuszczony* może mieć także znaczenie kulinarne bądź może oznaczać „nieposłuszny, niegrzeczny”. Nazwa *Malinowa panna* jest o tyle ciekawa, że zawiera leksem *panna*, czyli określenie osoby. Jest to jednak także nawiązanie do znanego deseru *Panna Cotta*.

6. Nazwy, które bazują na skojarzeniu z miejscem / obszarem / regionem geograficznym:

(a) Nazwy własne jako komponent:

W języku niemieckim: *Vietnamesische Sommerrollen* (dosł. wietnamskie letnie roladki – sajgonki), „*Ein mediterraner Kuss*” (dosł. śródziemnomorski pocałunek), „*A la Münchener Straße: Multikulti mit Genuss*” (dosł. à la ulica monachijska: multikulti z rozkoszą), „*A la Kaiserstraße: Kaiserliches Prachtmenü mit Gold und Glamour*” (à la ulica cesarska: menu cesarskie ze złotem i czarem), *Karibik-Traum* (dosł. karaibskie marzenie/sen), „*Niedersächsisches Duo*” (dosł. duet dolnosaksoński); w języku polskim: *Słoneczny Radżastan*, *Fioletowy wenecki sen*, *Pacanowska figa*, *Wspomnienie Tadź Mahal*.

Nazwy, które zawierają toponimy, bazują w większości na skojarzeniach z kuchnią danego kraju lub regionu. *Vietnamesische Sommerrollen* to określenie sajgoniek, które zawijane są w papier ryżowy, pochodzący i stosowany przede wszystkim w kuchni chińskiej i wietnamskiej.

Interesujący przykład, który jest wyjątkiem od tej reguły, to *Pacanowska figa*. Przymiotnik *pacanowska* pochodzi od nazwy miasta Pacanów, które stało się sławne dzięki książce Kornela Makuszyńskiego *Przygody Koziołka Matołka*. Z Pacanowem nie kojarzy się żaden specyficzny rodzaj kuchni, kojarzy się natomiast jednoznacznie figura Koziołka Matołka i to ona ma tutaj kluczowe znaczenie, ponieważ w potrawie został zastosowany kozi ser.

(b) Nazwy gatunkowe jako komponent:

W języku niemieckim: *Waldwanderung*, „*Aus dem Zauberwald*” (dosł. z czarowanego lasu), *Vier Länder Entenbrust mit viererlei Spargel und Kartoffelroulade* (dosł. pierś kaczki czterech państw z różnymi szparagami i roladą ziemniaczaną); w języku polskim: *Amarantusowe tropiki*, *Gorzki wulkan*, *Tropiki na jajach*, *Leśny napęd 4 x 4*, *W delikatnym włoskim lesie*.

Nazwy, które zawierają apelatywne określenia miejsc, bazują także na skojarzeniach ze specyficznymi składnikami, np. owocami czy warzywami uprawianymi w danym regionie, przyprawami pochodzącymi z wybranych części świata.

7. Nazwy, które bazują na skojarzeniu ze zwierzętami:

(a) Nazwa własna jako komponent:

W języku niemieckim: *Captain Nemo und seine Freunde betrinken sich im Nudelnest* (dosł. kapitan Nemo i jego przyjaciele upijają się w makaronowym gniazdku), *Findet Nemo* (dosł. znajdźcie Nemo¹⁸).

W języku polskim: *Białe Bugs*.

Nazwy kulinariów mogą zawierać określenia zwierząt. W tym wypadku nazwy zawierają imiona bohaterów bajek. Nazwa *Captain Nemo und seine Freunde betrinken sich im Nudelnest* zawiera nazwę własną *Captain Nemo* w angielskim

¹⁸ Mamy tu do czynienia z wykorzystaniem tytułu filmu, który w Polsce był rozpowszechniany pt. *Gdzie jest Nemo?*

brzmieniu. Jest to określenie głównego bohatera bajki *Gdzie jest Nemo* opowiadającej o przygodach ryby. Potrawa składa się z ryb oraz owoców morza, które w nazwie zaszyfrowane są za pomocą frazy *seine Freunde*. To wszystko podawane jest z makaronem.

Głównym składnikiem potrawy o nazwie *Biały Bugs* jest mięso z królika. Podobieństwo do tego zwierzęcia uzyskane jest dodatkowo poprzez dodatek do mięsa, którym jest ryż. Ryż uformowany jest na talerzu w trzy kulki przypominające głowę i uszy królika.

(b) Nazwa gatunkowa jako komponent:

W języku niemieckim: „*Das Schweigen der Lämmer*”¹⁹ (dosł. milczenie owiec), *Affenzauber mit Schuss und Schlag* (dosł. małpi czar ze strzałem i uderzeniem), *Oh Du fröhliches Schwein* (dosł. o ty radosna świnko) (Schweinefilet mit Walnusskrusten, an Rotkohl und Kartoffelknödek), *Das Rind grinst nimmer Geschmorte* (Ochsenbacke in Rotweinsosse mit hausgemachten Spätzle) (dosł. wół się nigdy nie wykrzywia), „*Ein saures Schwein*“ (dosł. kwaśna świnka).

W języku polskim: *Kremowa Perkusja Pterodaktyla*, *Ptaki*, *Kubańskie tygryski*, *Szczęki*, *Kurak na grzybobraniu*.

„*Das Schweigen der Lämmer*” to nazwa dania głównego, którego składnikiem jest mięso jagnięce. Nazwa sugeruje składnik dania oraz jednocześnie nawiązuje do znanej powieści *Milczenie owiec* Thomasa Harrisa. Wymowne jest w kontekście potrawy *milczenie*.

Kubańskie tygryski to nazwa przystawki, której głównym składnikiem są krewetki tygrysie. Stąd określenie *tygryski*. Przydawka *kubańskie* nie określa w tym wypadku pochodzenia, ale pozwala snuć przypuszczenia o sposobie przyrządzenia krewetek – tutaj z ananasek oraz dodatkiem czosnku.

8. Nazwy zawierające leksemy nacechowane pozytywnie:

W języku niemieckim: *Lemon delicious mit Grießbeis* (dosł. delikie cytrynowe z grysikiem ryżowym), *Süßer Vanille-Traum* (dosł. słodki sen waniliowy/słodkie marzenie waniliowe); w języku polskim: *Wypas*, *Sielsko*, *Kozia idylla w gondoli*.

Zastosowanie komponentu *Traum* w języku niemieckim to jedna z częściej występujących technik stosowanych, aby podnieść wartość potrawy poprzez jej nazwę. Niemieckie nazwy pochodzące ze strony internetowej wspomnianego programu nie zawierają – w porównaniu do określeń polskich – dużej ilości leksemów pozytywnie wartościujących.

Nazwa *Wypas* – w kontekście kulinariów – może być różnorodnie interpretowana. Z jednej strony można kojarzyć tę nazwę z potrawą, której głównym składnikiem jest mięso ze zwierzęcia, o którym mówi się, że jest wypasane. Z drugiej jednak strony leksem *wypas* w dzisiejszej polszczyźnie potocznej i języku młodzieżowym znaczy tyle co „super, w porządku”²⁰, dzięki czemu nazwa ta nie

¹⁹ Mamy tu do czynienia z tytułem powieści Thomasa Harrisa.

²⁰ <http://sjp.pl/wypas> (11.02.2014).

tylko informuje o potencjalnym składniku potrawy, ale także jest nacechowana pozytywnie.

9. Nazwy bazujące na skojarzeniach z muzyką i tańcem:

W języku niemieckim: *Tanz der Forelle*; w języku polskim: *Krwiste tango*, *Błękitna rapsodia*, *Kremowy swing*, *Kolorowa samba warzywna*, czyli *do wyboru do kompotu*, *Biały walc*, *Dancingowy zawrót głowy*, *Tango z cykorią*, *Górska uwertura*, *Owocowy piruet*.

W niemieckiej nazwie *Tanz der Forelle* leksem *Tanz* pochodzący z wyróżnionego pola tematycznego nie ma większego znaczenia dla potrawy czy warstwy skojarzeniowej nazwy. Nazwa wskazuje na główny składnik potrawy – pstrąga. Leksem *Tanz* traktujemy tu tylko jako element upiększający oraz przykuwający uwagę.

Deser *Biały walc* jest częścią menu, na który składa się jeszcze jako przystawka *Tango z cykorią* oraz danie główne *Dancingowy zawrót głowy*. Nazwy tworzą zatem ciąg logiczny, którego elementem wiążącym jest nazwa tańca/imprezy tanecznej. Trudno doszukiwać się związku głównego członu nazwy *Biały walc* z samą potrawą. Nazwa została raczej wybrana, aby zachować zgodność tematyczną, ponieważ wszystkie nazwy z tego menu odwoływały się do tańca. Głównym nawiązaniem nazwy do potrawy jest przymiotnik *biały*, gdyż podstawowymi składnikami deseru są bita śmietana i biała czekolada. Mimo braku bezpośredniego związku między leksemem *walc* a samym deserem, można stwierdzić, że nazwa spełnia swoją funkcję pragmatyczną, ponieważ połączenie *biały* i *walc* jest zleksykalizowane, nieużywane jednak w słownictwie tematycznym dotyczącym jedzenia, dlatego przyciąga uwagę. Ważne jest, że nazwa dzięki elementowi *biały* wykazuje powiązanie z wyglądem nazywanej potrawy.

10. Nazwy bazujące na polisemii składników potrawy lub wyrazów pokrewnych:

Tylko w języku polskim: *Mango migdalenie*, *Kawa na ławę*, *Placzący Karcezek*, *Waniliowe gruchanko*, *Wyrołowany boczek w towarzystwie dwóch dam*.

Mango migdalenie to nazwa sernika z dodatkiem mango na spodzie z masy migdałowej. Uwagę przykuwa leksem *migdalenie*, który jest derywatem od czasownika *migdalić się*, oznaczającego „czulić się, pieścić, dotykać”²¹. *Migdalić się* i *migdalenie* są jednak także słowotwórczo spokrewnione z *migdałem*. Dzięki temu nazwa nabiera dwuznaczności i zabawowego charakteru. Obydwie jej części rozpoczynają się na literę *m*, co może być interpretowane jako celowy zabieg lub przypadek. Zastosowanie aliteracji zwiększa na pewno atrakcyjność i ekspresyjność nazwy.

Nazwa deseru *Waniliowe gruchanko* wywołuje także pozytywne skojarzenia. Deser to domowe biszkopty podawane z kremem z gruszek. Głównym elementem nazwy jest wyraz *gruchanko*, z którym skojarzenia mogą być wieloznaczne.

²¹ <http://sjp.pl/migdalenie> (11.02.2014).

Pierwsze – najbardziej kulinarne – to skojarzenie z gruszką, składnikiem deseru, drugie ze słowem *gruchać* w znaczeniu „rozmawiać z kimś bardzo czule”²². Zastosowanie sufiksu *-anko* powoduje natomiast dodatkowo zdrobnienie odczasownikowego rzeczownika *gruchanie*.

3. Wnioski

Analiza nazw kulinarnych to przede wszystkim analiza ich funkcji. Nazwa nie jest bowiem tylko etykietką, która służy wyłącznie identyfikacji danej potrawy. Nazwy kulinarne to także elementy marketingowe, przykuwające uwagę oraz zachęcające do kupna czy zamówienia danej potrawy. Kreatywność i fantazja nazw kulinarnych w omawianym programie zdają się potwierdzać fakt, że nazwa ma bardzo duże znaczenie w sztuce kulinarnej.

Analiza nazw kulinarnych w programie *Das perfekte Dinner / Das perfekte Promi-Dinner / Ugotowani* pozwala zaryzykować tezę, że są one w większości przypadków dobrze przemyślane i nadawane w sposób intencjonalny. Często nazwy poszczególnych dań łączy się w tematyczną całość lub tworzą logiczny ciąg wydarzeń, dzięki czemu układają się w krótką kulinarną opowieść. Fantazyjna, wieloznaczna nazwa daje możliwość do snucia przez odbiorcę różnorodnych skojarzeń, co staje się często miłym elementem zaskoczenia. W przypadku porównania nazw w języku niemieckim i polskim daje się zauważyć znaczną asymetrię w tworzeniu nazw przenośnych. Autorzy programu w wersji polskiej zdają się wykazywać większą fantazję i kreatywnością, która niewątpliwie wpływa na podkreślenie walorów programu. Nazwy w wersji niemieckiej programu mają charakter bardziej przyziemny i niewiele odbiegają od nazw gatunkowych. O tym świadczy także zapis nazw: nazwy metaforyczne oraz wieloznaczne są w większości przypadków zapisywane w cudzysłowie.

Często w nazwach potraw pojawiają się nazwy osób, zarówno onimy, jak i nazwy gatunkowe. Wśród onimów wskazać można na imiona i nazwiska postaci historycznych, literackich, współczesnych celebrytów oraz osoby nieznane/znane tylko autorowi nazwy. Spektrum skojarzeń wywoływanych przez nazwy osobowe jest bardzo szerokie i sięga od skojarzeń z krajem/regionem pochodzenia, a co za tym idzie z określoną kuchnią, zwyczajami żywieniowymi i charakterystycznymi składnikami, poprzez historie związane z powszechnie znanymi ludźmi – postaciami historycznymi czy przedstawicielami popkultury, aż po inne skojarzenia, łączące się np. z dominującą cechą wybranej osoby.

Przytoczone przykłady pozwalają stwierdzić, że omawiane nazwy potraw są intertekstualne. Tworzą one często siatkę odniesień, np. poprzez przywołanie bohaterów dzieł literackich budują odwołania do krajów ich pochodzenia,

²² <http://sjp.pl/grucha%E6> (11.02.2014).

zwyczajów żywieniowych danej epoki czy dominujących cech, wiążących się w jakiś sposób z daną potrawą. Przywołane nazwy kulinarne czerpią swoje fantazyjne kreacje przede wszystkim z wieloznaczności stosowanych leksemów. Pojawiające się w nazwach kulinarnych warianty znaczeń są w większości przypadków nieregularne oraz nie są zarejestrowane w słownikach języka niemieckiego czy polskiego, dzięki czemu przyciągają uwagę. Autorzy nazwy odwołują się z jednej strony do znaczeń pierwotnych polisemicznych słów, wyzyskując znaczenia dosłowne wybranych leksemów i połączeń wyrazowych i je aktywują, co powoduje różnorodność i wielość interpretacji. Z drugiej strony autorzy nazw korzystają ze znaczeń przenośnych wybranych leksemów. Kluczem do sukcesu jest jednak umiejętne ich zestawienie. Nazwy potraw są bowiem motywowane składnikami, formą, sposobem przyrządzania danej potrawy oraz wieloma innymi aspektami charakteryzującymi potrawę. Nie zawsze jednak wiadomo, co jest źródłem motywacji nazw kulinarnych. Zagadkowość motywacyjna dostarcza odbiorcy satysfakcji z rozszyfrowania w ten sposób zakodowanej informacji o potrawie. W przypadku, jeżeli odbiorca podąża odpowiednim torem interpretacyjnym i dzięki temu poprawnie odgaduje motywację, leżącą u podstaw danej nazwy kulinarnej, wówczas buduje się szczególna więź między odbiorcą i osobą nadającą potrawie nazwę, wskazująca na ich pochodzenie z tego samego kręgu kulturowego.

LITERATURA

- Bioliak M., Duma, J. (2011), *Chrematonimia jako fenomen współczesność*, Olsztyn.
- Brendler S. (2004), *Klassifikation der Namen*. W: Brendler A., Brendler S. (red.), *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik*, Hamburg, s. 69–91.
- Dąbrowska A. (1998), *O językowym zachowaniu się przy stole. Dlaczego upiększamy nazwy potraw?* W: Kowalski P. (red.), *Oczywisty urok biesiadowania*, Wrocław, s. 248–253.
- Duden (1992), *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*, Mannheim i in.
- Kałasznik M., Szczek J. (2012), *Wie macht man einen Namen in der Kochkunst? – Zur Analyse der Nominationsprozesse im Kulinarischen (am Beispiel der deutschen Bezeichnungen für Eisdesserts)*. W: *Zbornik za jezike i književnosti filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 2, s. 139–156.
- Kuryłowicz B. (2011), *Tekst artystyczny a semantyczna struktura słowa konwalia*. W: *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, Białystok, s. 109–118.
- Nübling D., Fahlbusch F., Heuser R. (2012), *Namen. Eine Einführung in die Onomastik*, Tübingen.
- Pohl H.-D. (2004), *Die Sprache der österreichischen Küche – Ein Spiegelbild sprachlicher und kultureller Kontakte*. W: *Internetzeitschrift für Kulturwissenschaften*, 15, http://www.inst.at/trans/15Nr/06_1/pohl15.htm. (13.07.2012).
- Skibińska E. (2008), *Kuchnia tłumacza*, Kraków.
- Tokarski R. (1990), *Prototypy i konotacje. O semantycznej analizie słowa w tekście poetyckim*. W: *Pamiętnik Literacki*, 81 (2), s. 117–137.
- Witaszek-Samborska M. (2005), *Studia nad słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie*, Poznań.
- Żarski W. (2008), *Książka kucharska jako tekst*, Wrocław.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

<http://www.duden.de/>
<http://sjp.pl/patyczaki>
<http://www.vox.de/cms/sendungen/das-perfekte-dinner.html>
<http://www.vox.de/cms/sendungen/das-perfekte-promi-dinner.html>
www.ugotowani.tvn.pl

Joanna Szczęk, Marcelina Kałasznik

**IS NOMEN ALWAYS OMEN? – REALITY AND FICTION IN CULINARY TERMS
IN POLISH AND GERMAN**

(Summary)

The names of dishes grow in some situations to the level of small works of art. This is especially true in situations where their function is persuasive, they are meant to persuade to buy, order or prepare. For this very reason they are often ambiguous, in many cases not culinarily definitive and possibly misleading to the recipient. We are dealing with this type of names in the culinary programmes *Ugotowani* and *Das perfekte Dinner / Das perfekte Promi-Dinner*. Invented for the sake of the programme, the occasional names of the dishes served are both manifestations of creativity and a kind of a riddle for the recipient, as they permit many interpretations. The aim of our analysis is to identify strategies used to create these terms.

Keywords: culinary, names of the dishes, names of the courses, strategies for nomination, culinary nomination.